

Bilaga till delrapport 1 över St Vikers 1:94, Lärbro socken, Gotland

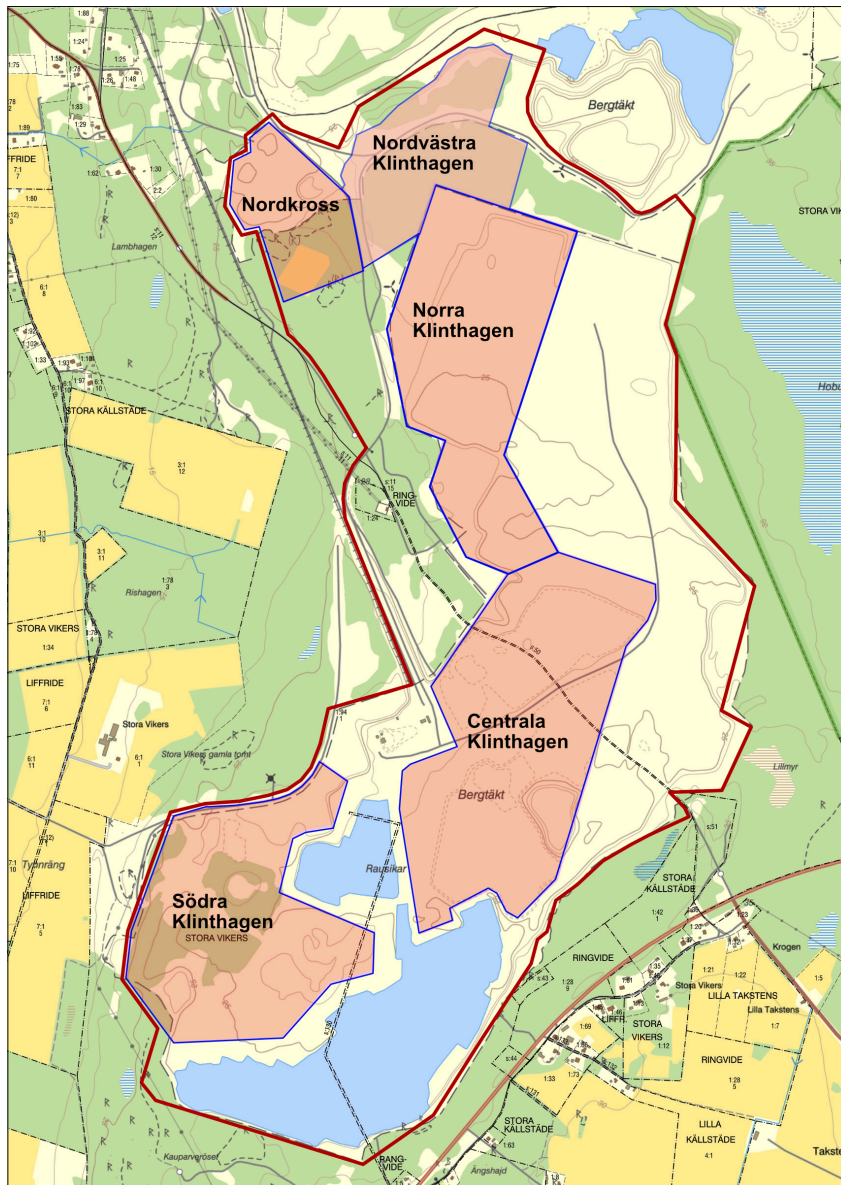
Utpekade delområden för planerad fortsatt stenbrytning

Fem områden har identifierats av Nordkalk AB som intressanta för fortsatt stenbrytning inom Klinthagen, del av fastigheten Stora Vikers 1:94 i Lärbro socken. Det rör sig till stor del om sedan tidigare av stenbrytningen påverkade områden. Kartan, figur 1, illustrerar vilka fem delområden det handlar om.

I det följande görs en detaljerad redogörelse för om fornlämningar berörs av de skilda delområdena, och om så är fallet, vilken typ av lämning det är och med bedömning av kulturhistorisk värde, insatser som bör göras och förslag till eventuella åtgärder.

Centralt genom det samlade stenbrottet sträcker sig ett ytmässigt stort område i nordsydlig riktning bestående av två sammanhängande delområden (*Centrala och Norra Klinthagen*). De utgörs idag helt av tidigare brutna områden och hyser av naturliga skäl inga spår av fornlämningar.

Mot sydväst, ner mot fastighetens sydvästra hörn, finns ytterligare ett område som till stor del utgörs av äldre stenbrott, idag till stor del täkt av krossten och restprodukter från stenbrytningen, med en viss utvidgning mot väster över områden som till viss del utgörs av mark som inte varit upptaget för stenbrytning (*Södra Klinthagen*).

Figur 1. De fem delområden aktuella för planerad brytning.

I nordväst finns området *Nordkross*, som till del utgörs av äldre stenbrott, dels består av ett område som inte varit ianspråktaget för stenbrott och som hyser flera fornlämningar. Slutligen det femte området, beläget längst i norr, som till stor del utgörs av område som tidigare inte varit stenbrott, men avbanade (*Nordvästra Klinthagen*).

Delområde Centrala och Norra Klinthagen

Området *Centrala och Norra Klinthagen* täcker större delen av det tidigare brottet och idag finns inga bevarade fornlämningar inom detta område (karta på följande sida). Under tidens lopp, i takt med utvidgningar av verksamheten i området, har flera fornlämningar kommit att undersökas och tas bort.

Längst i norr är undersökt ett område med fossil åkermark (L2021:4600) och intilliggande äldre väg (L2021:4665) och en sannolik grav (L1975:9027), vilken dock inte innehöll vare sig ben eller föremål¹. Graven tolkades som en kenotaf - en form av minne över en person som dött och begravts på något annat ställe.

Söder om denna plats, i västra kanten av området, är platsen för en idag borttagen och dokumenterad större sten som betecknades i fornminnesregistret som plats med tradition². Stenen visade sig vara borta från den plats den hade vid fornminnesinventeringen 1977 och en möjlig sten som tolkades troligen vara sagda sten återfanns ca 200 meter från den utpekade platsen (L1976:5172).

Öster om denna plats, i brottets östra kant och intill en äldre väg, undersöktes år 2005 en stensättning och intill och norr om denna, en samling sten som tolkades möjligen utgöra en förstörd skeppssättning (L1975:3956, respektive L1975:3957)³.

Graven innehöll en viss mängd brända ben och rester av ett lerkärl och en ¹⁴C datering av benen gav som datering tidig järnålder, i linje med många andra gravar i liknande läge.

Sammantaget finns idag inga bevarade fornlämningar inom planerat brytområde. I området mellan brytområdet och verksamhetsområdet i västra kanten finns en övrig kulturhistorisk lämning i form av en vägsten (L1976:5171) och något längre mot norr en kort sträcka av en äldre väg, bedömd som fornlämning (L2021:4663).

Några antikvariska skäl mot en fortsatt stenbrytning inom utpekat brytområde bedöms inte finnas. Vid aktiviteter inom verksamhetsområdet bör man beakta den i kulturmiljöregistret registrerade vägen.

Delområde Södra Klinthagen

Delområdet *Södra Klinthagen* är beläget i den sydvästra delen av fastigheten och utgörs till stor del av äldre stenbrott och områden med skrotsten och dumpmassor (se kartan på sidan 4). Inga fornlämningar är registrerade inom själva brytområdet eller verksamhetsområdet.

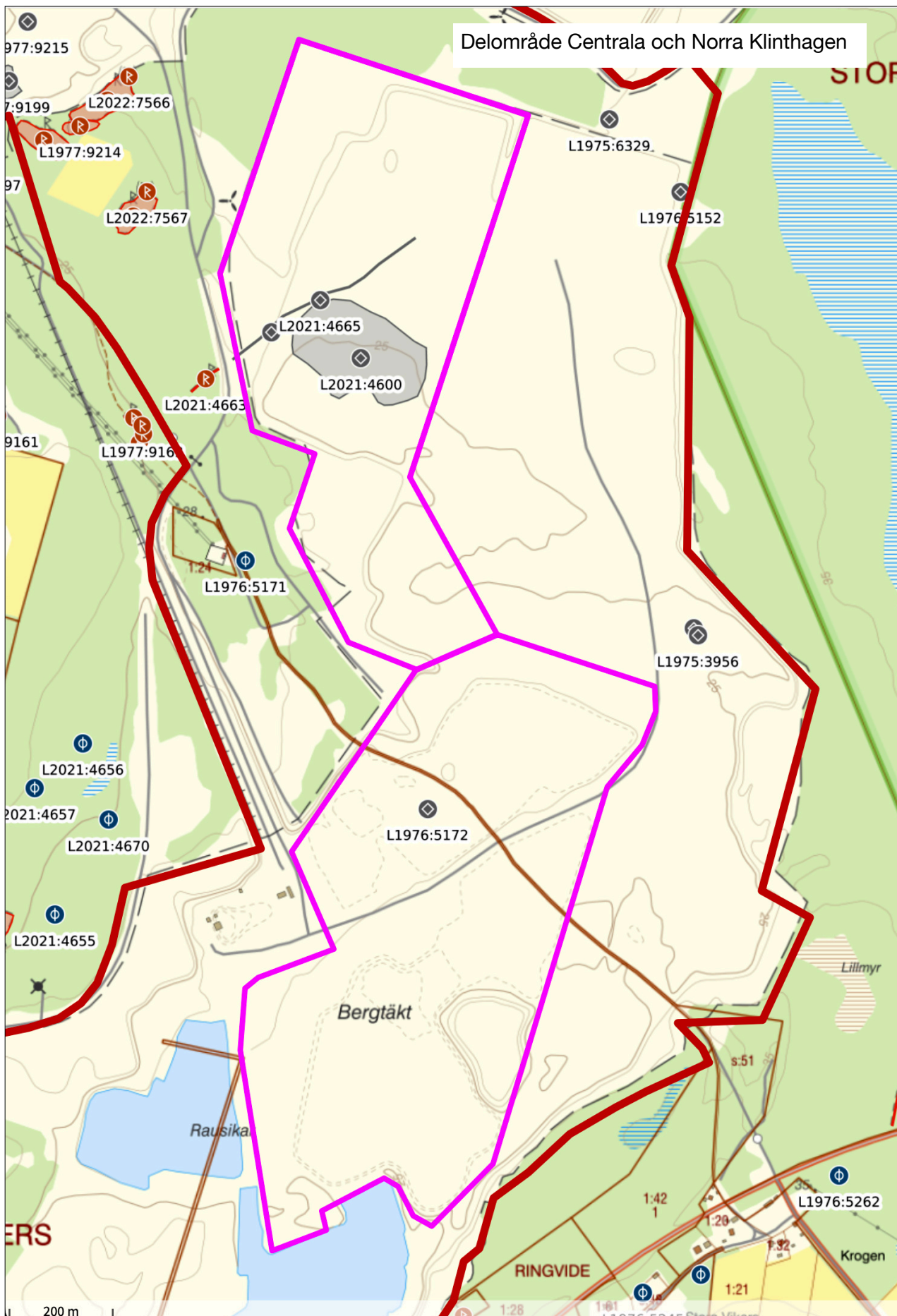
De lämningar som är registrerade utgörs av övriga kulturhistoriska lämningar och undersökta och borttagna lämningar. I sydväst, på gränsen till området, finns två resta stenar tolkade som möjliga gränstenar (L2021:4668, respektive L2921:4669). De är dock något osäkra till funktion. De kan vara påverkade av den markberedning som skett i området. De ligger dock intill en möjlig sträckning av en äldre väg, som dock inte i just detta område kan beläggas på grund av markberedning för skogsplantering. I sydvästra kanten av brytområdet är platsen för ett år 1944 av Greta Arwidsson undersökt och borttaget röse⁴ (L1977:9087). Ett annat tolkat röse eller rest av röse är beläget i den

¹ Carlsson, D. 2014. Rapport Arendus 2014:46, Carlsson, D., Karn, A. 2016. Rapport Arendus 2016:7

² Carlsson, D. 2007. Rapport ArkeoDok 2007:19.

³ Widerström, P. 2005. Rapport ArkeoDok 2005:1.

⁴ ATA dnr. 2874/56.

Delområde Södra Klinthagen, markerat med violett linje. Verksamhetsområdet röd linje. De lämningar som kan komma att beröras av brytningen rör ett gravfält, beläget strax intill västra kanten av planerat brott (L1977:9028) och en möjlig stensättning på östra sidan av vägen som passerar området i nord-sydlig riktning (L1977:9029).

östra kanten av brytområdet (L1977:9786). Det framgår inte av fornminnesregistret, men av en rapport av Ragu från 1981, framkommer att nämnda tolkade röse undersöktes till del av Arne Hallström 1972–73, som då konstaterade att det inte rörde sig om ett röse, varvid undersökningen avbröts. Därav tolkade inventeraren anläggningen som en rest av ett röse. Anläggningen är med andra ord inte en fornlämning.

I nordväst, ca 40 meter utanför inritat brytområde och ca 30 meter utanför verksamhetsområdet, är ett gravfält bestående av 12 gravar i form av ett röse och 11 stensättningar (L1977:9028). Väster om gravfältet har identifierats ett område som skulle kunna hysa en boplats (se delrapport 1), men någon förundersökning för att utreda detta är inte utförd (L1977:9030). Det bör också noteras att mellan gravfältet och brytområdet, på östra sidan av den väg som finns här idag, finns en möjlig grav i form av en stensättning (L1977:9028) ca 5 meter i diameter. Man noterar också i fornminnesregistret att det mellan denna möjliga grav och gravfältet finns en oregelbunden anhopning av grå- och kalkstenar, 2–3 meter stora. De av oss utförda inventeringarna har inte kunnat avgöra om det handlar om gravar eller inte, något som enbart arkeologiska undersökningar kan klarlägga.

Sammantaget kan man notera att det inte finns några fornlämningar inom delområde Södra Klinthagen. Gravfältet i nordväst och den möjliga graven (L1977:9028) bör dock noteras. De ligger tämligen nära såväl brytområdet som verksamhetsområdet och kan riskera att påverkas av verksamheten, något som måste beaktas vid en exploatering av området.

Delområde Nordkross

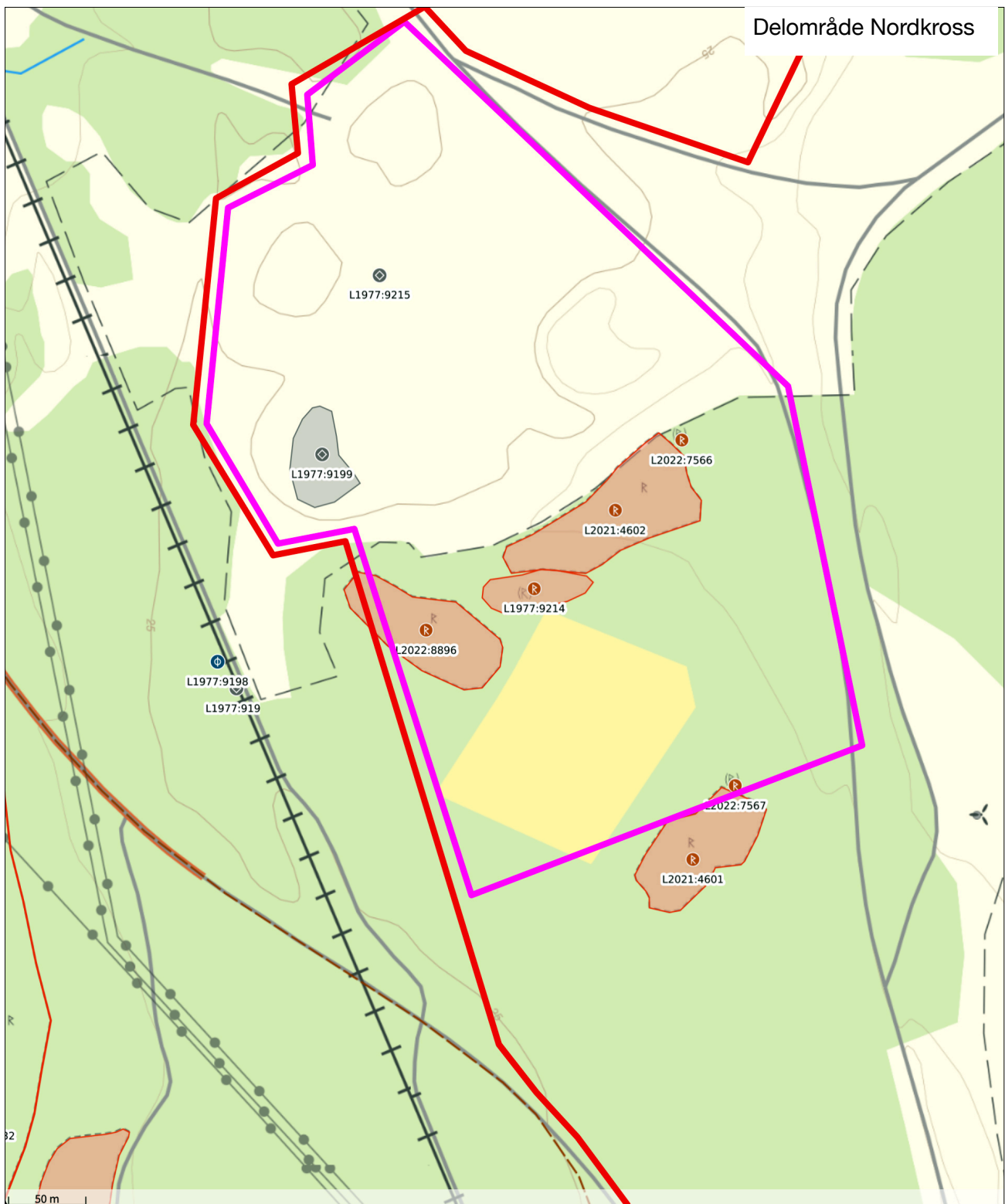
Delområde Nordkross, är beläget längst upp mot nordväst, i anslutning till befintlig täkt (karta på följande sida). Den norra halvan av området utgörs av idag befintlig täkt, medan den södra halvan är mer eller mindre av stenbrytning eller grustäkt opåverkad mark. Centralt i denna södra del är en åker, upptagen under loppet av det sena 1800-talet och idag under igenväxning.

Inom den norra delen av Nordkross har i samband med täkten ett mindre gravfält undersökts och tagits bort under 1960-talet⁵ (L1977:9199, L1977:9214). Även ett röse är här undersökt och borttaget (L1977:9215).

Under tiden för arbetet med den av oss utförda arkeologiska utredningen och sammanställningen av tidigare rapporter avseende Nordkross, visade det sig att det har funnits en betydande felregistrering i fornminnesregister. Det har där angivits att i samband med undersökningen av ovan nämnda gravfält även en boplats kom att undersökas, belägen på samma plats som gravfältet. I själva verket, vid en uppföljning av rapporter från 1960-talet, var för det första boplatsen enbart provundersökt. Därtill låg den inte vid gravfältet utan inom det område som är upptaget som brytområde *Nordkross* och inom den del som hittills inte är berörd av stentäkt. Efter beslut av Länsstyrelsen har Nordkalk under 2022 låtit göra en arkeologisk förundersökning av de fornlämningar som numera finns registrerade inom Nordkross och kartan för att få ett grepp om dess omfattning, datering och betydelse⁶. Det visar sig att här finns såväl boplatslämningar från bronsålder-tidig järnålder som omfattande spår av förhistorisk odling.

⁵ ATA 2817/67

⁶ Carlsson, D med fler. 2022. Odlingslämningar och boplatsspår från bronsåldern. Rapport Arendus 2022:40.

Delområde Nordkross. Den violetta linjen visar brytområdet Nordkross. Den röda linjen verksamhetsområdet. Den norra delen utgörs av befintlig täkt, den södra delen av ett område som i ringa grad varit nyttjat för täkt eller grustag, som därtill hyser tre skilda fornlämningar. En arkeologisk förundersökning av fornlämningarna genomfördes under 2022 (Carlsson, D, et al. 2022. Boplatslämningar och boplatsspår från bronsåldern. Arkeologisk förundersökning. Rapport Arendus 2022:40).

Delområde Nordvästra Klinthagen. Inga fornlämningar finns inom brytområdet eller inom gränsen för verksamhetsområdet i anslutning till detta område.

Delområde Nordvästra Klinthagen

Det sista delområdet utgörs av ett område som idag består av huvudsakligen gles barrskog på hållmark, men också av delar som är resultatet

av tidigare stenbrytning. Området fältinventerades av Arendus 2017⁷. Den norra delen, delen norr om vägen, har tidigare varit helt avbanat, vilket innebär att det inte finns några lämningar inom området.

⁷ Hoffman, C. 2017. Fältinventering och landskapsanalys inför utvidgande av stentäkt på fastigheten Lärbro Stora Vikers 1:94. Rapport Arendus 2017:18.

Den södra delen av Nordvästra Klinthagen utgörs av hållmark med två genomgående låglänta, närmast sankta partier i mitten. Spår av äldre verksamhet utgörs av grunda stenbrott i den västra delen och någon diffus äldre vägsträckning vars ålder är oklar. Sammantaget bedöms det inte finnas några antikvariska skäl mot att bryta sten i området.

Slutsats

Genomgången av de fem delområdena som är framtagna för planerad brytning visar att inom tre av dem finns, som det bedöms, inga antikvariska hinder mot en exploatering (Centrala och Norra Klinthagen samt Nordvästra Klinthagen). Detsamma gäller också för området Södra Klinthagen om vederbörlig hänsyn tas till det gravfält och den möjliga grav som finns intill och väster om planerad brytning.

Det femte området, Nordkross, berör fornlämningar i form av fossila åkersystem och boplatslämningar, vilka kommer kräva fortsatta arkeologiska insatser inför en utvidgad stentäkt inom delområdet.

Doc. Dan Carlsson
Arendus

